TÜBİTAK-SOBAG COVID-19 ve Toplum: "Salgının Sosyal, Beşeri ve Ekonomik Etkileri, Sorunlar ve Çözümler Acil Proje Çağrısı", Proje No: 120K435

Gençlerin Sosyal Mesafe Kurallarıyla İlişkili Riskli Davranışlarında Yaşçılık Etkisi: Önyargı Farkındalığı Artırmaya Yönelik Anonim Bir Çevrimiçi Program Önerisi

M. Ersin KUŞDİL,[1] Leman Pınar TOSUN,[1] Ahu ÖZTÜRK,[1] Gamze ÖZDEMİR,[2] Merve ÇAVUŞOĞLU,[1] Kenan ALPARSLAN,[3] Sercan KARLIDAĞ,[4] Anıl KABLANOĞLU,[5] Dilan POLAT,[6] Necati ENÖZ,[7] Sinem SÖKER,[8] Baran ŞENGÜL,[9] Doğa Melis ZEYBEK[10]

1 Bursa Uludağ Üniversitesi, Psikoloji Bölümü; 2 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Psikoloji Bölümü; 3 Muş Alparslan Üniversitesi, Psikoloji Bölümü; 4 Altınbaş Üniversitesi, Psikoloji Bölümü; 5 Süleyman Demirel Üniversitesi, Psikoloji Bölümü; 6 Bartın Üniversitesi, Psikoloji Bölümü; 7 Dokuz Eylül Üniversitesi; 8 Işık Üniversitesi; 9 Yaşar Üniversitesi; 10 İstanbul Üniversitesi

TÜBİTAK

YAFAP
Yaşçılık Farkındalığı Artırma Programı

1 GİRİŞ

Bu TÜBİTAK-1001 projesinin altında yatan fikirler, 2020 yılı Mart ayı sonuna doğru pandeminin etkilerinin belirginleştiği günlerde hem ülkemizde hem de diğer dünya ülkelerinde yaşlılara yönelik ayrımcı tavırlara ilişkin haberlerin bizlerde uyandırdığı rahatsızlık üzerine şekillenmeye başladı. Görüşümüz, özellikle 'korumacı' türden bir yaşçılığın ülkemizde yaşlı insanlara yönelik olumsuz duygu, düşünce ve davranışlarla yakından ilişkili olabileceği yönündeydi (bkz., Cary, Chasteen ve Remedios, 2017). Ayrıca, gençlerin yaşçılık önyargısı nedeniyle pandemi sürecinde sosyal mesafe kurallarıyla ilişkili riskli davranışlara daha eğilimli olabileceklerini öngördük. Projede sosyal kimlik perspektifinden hareketle, gençlerin resmi kısıtlamalara yönelik tutumlarının onların 'sosyal sınıflandırma' eğilimleriyle bağlantılı olabileceği fikrine odaklandık. Ayrıca, 'korumacı yaşçılık' tutumlarının Türkiye gibi toplumsal bağlamlarda bir 'sosyal temsil' olacağı fikrinden hareketle, değişime dirençli olabileceklerini düşündük. Bu direnci grup içi tartışmalar yoluyla kırmanın ve 'yaşlı insan' sosyal temsilini değiştirmenin ne denli mümkün olduğunu da merak ettik.

Hedef 1: Gençlerin yaşçılık önyargısına yönelik farkındalıklarını artıracak bir program (YAFAP) hazırlama.

- Didaktik olmayan, atölye bazlı bir program olması
- Yaşçılığa yönelik farkındalığı dolaylı biçimde artırması:
  - Bireysel düzeyden toplumsal düzeye dek farklı faktörleri bütünsel bakışla ele alması
  - Bireyler arası farklara rağmen gereksinimlerin benzer olabileceğinin farkına varılması

Hedef 2: Tümüyle anonim bir çevrimiçi platform tasarlama.

- Katılımcıların sadece kolaylaştırıcıyı görebilmesi; oturumlar içinde ve dışında birbirleriyle ayrı biçimde temasa geçme şansı bulunmaması
- Platform içinde sesli ve yazılı iletişim olanaklarının yer alması
- Bazı eklentiler yoluyla üyeler arası görüş alışverişine olanak sağlaması
- Grup sembolleri ve avatarlar kullanılarak grup kimliği yaratma ve/veya bireyler arası farklılıkları vurgulama şansı sunarak yüksek bir 'sosyal bulunuşluk' hissi yaratabilmesi

Hedef 3: Programın etkinliğini anonim çevrimiçi platform üzerinde sınamak.

- Öntest-sontest kontrol gruplu deneysel desen uygulanması
- Katılımcıların ve kolaylaştırıcıların seçkisiz atanmaları
- Kolaylaştırıcıların proje hedef ve hipotezleri hakkında bilgilendirilmemeleri

Hedef 4: Tüm sürecin (katılımcılara ulaşma, grup çalışmaları, proje grubu içindeki iletişim vb.) mümkün olduğunca çevrimiçi ortamlarda gerçekleşmesi

2 YÖNTEM VE İŞLEM

Türkiye'de COVID-19 kısıtlamalarının uygulandığı büyükşehirlerde yaşayan lise son sınıf öğrencilerinin gönüllü katılımıyla (N = 2096) çevrimiçi bir anket düzenlendi (Ağustos-Eylül 2020). Proje kapsamında geliştirilen ölçeklerin psikometrik özelliklerinin incelenmesi bu veri üzerinde yapıldı (bkz., Kuşdil vd., 2022).

Ardından, YAFAP'ın etkililiğini öntest-sontest kontrol grubu tasarımlı bir çalışmayla sınamak üzere, yine Türkiye'de COVID-19 kısıtlamalarının uygulandığı büyükşehirlerde yaşayan 18 yaşını doldurmuş gönüllü toplam 148 lise ve üniversiteli gençlerin oluşturduğu toplam 26 grubun katıldığı her biri 1'er saat süren 6 oturumluk çevrimiçi uygulama yürütüldü. Katılımcılar ve 6 kolaylaştırıcı koşullara ve gruplara seçkisiz biçimde atandılar. Odak grup toplantıları bu proje kapsamında tasarlanıp hazırlanan bir çevrimiçi platformda yürütüldü.

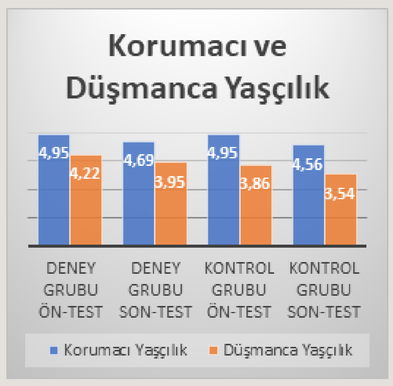
Katılımcı grupları için bkz.

Deney koşulundaki 13 gruptaki katılımcılar, farklı insanların gereksinimlerinin benzerliklerini fark etmeye ve pandemi sırasında beliren sorunlara yalnızca bir grup insanı değil, herkesi memnun edici nitelikte, bütüncül çözümler düşünmeye teşvik edildi. Kontrol koşulundaki 13 gruptaki katılımcılar ise, Türkiye'de var olan toplumsal kategori ayrımlarına odaklanmadan, ülkenin kültürel ve coğrafi zenginliğinin dünyaya tanıtımı konusunda öneriler geliştirmeye yönlendirildi.

Tüm katılımcılara ön-testlerin uygulanmasının ardından çevrimiçi oturumlara başlandı (Aralık 2020). Çevrimiçi toplantıların bitişinde (Ocak 2021) son testlerin gerçekleştirilmesinin ardından tüm gruplar hazırladıkları projeleri yine çevrimiçi bir toplantıda izleyicilere tanıttılar.

Uygulamaya ilişkin genel bilgiler ve çıktılar için bkz.

Grafik 1. Deney ve kontrol gruplarının korumacı ve düşmanca yaşçılık ölçümlerinin ön-test ve son-test ortalamaları

Grafik 2. Deney ve kontrol gruplarının örtük yaşçılık ölçümlerinin ön-test ve son-test ortalamaları

3 BULGULAR

Veriler 2 (grup: deney veya kontrol koşulu) X 2 (zaman: öntest veya sontest) Karma Faktöryel Varyans Analizi ile incelenmiştir:

1. YAFAP'ın gençlerin hem 'düşmanca yaşçılık' hem de 'örtük yaşçılık' eğilimlerinin azalmasında anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak beklenenin tersine, aynı etkiler kontrol gruplarında da gözlendi.
2. Deney grubunda korumacı yaşçılık ve riskli davranışlarda anlamlı bir azalmaya rastlanmadı.
3. Deney grubunda resmi kısıtlamalara verilen destekte bir artış gözlenmedi.
4. Deney grubunda yaşlı ve genç kategorilerindeki heterojenlik algısında bir değişim görülmedi.
5. Deney koşulundaki sosyal temsil içeriklerinde yaşlıları olumlu değerlendirmeye yönelik bazı unsurların sıklık ve önemleri artmış olsa da sosyal temsillerin olumluluk düzeyi deney ve kontrol gruplarında ön ve son testler arasında değişmedi.

Ortalamalar tablosu için bkz.

4 TARTIŞMA

İki farklı benlik sınıflandırmasını (deney gruplarında 'ülke vatandaşlığı'; kontrol grubunda 'ulus kimliği') etkinleştirmesi hedeflenen bu programların yaşçılığı azaltmada eşdeğer etkiler üretmiş olmaları kapsayıcı kimlikleri öne çıkarmanın önyargıyı azaltmadaki önemine işaret etmektedir. Sosyal temsillerin olumluluk düzeylerinde artış olmaması ise yaşçılıkla bağlantılı sorunun kültürel etkenlere de bağlı olabileceğine işaret etmektedir.

Bir diğer önemli bulguysa anonim çevrimiçi platformun iki program türünde de gençlerin gözünde hayli yüksek düzeyde bir 'sosyal bulunuşluk' üretebilmesidir. Bundan hareketle, gençlerin yaşçılık ve benzeri önyargılar hakkında bir farkındalık geliştirmeleri için kimlik kaygılarından bağımsız olarak bir araya gelebilecekleri bu tür anonim platformların kullanılmasının yüz yüze grup çalışmalarına eşdeğer faydalar getireceği söylenebilir.

KAYNAKLAR

Cary, L. A., Chasteen, A. L., ve Remedios, J. (2017). The ambivalent ageism scale: Developing and validating a scale to measure benevolent and hostile ageism. *Gerontologist, 57*(2), 27-36.
Cehajic, S., Brown, R. ve Castano, E. (2008). Forgive and forget? Antecedents and consequences of intergroup forgiveness in Bosnia and Herzegovina. *Political Psychology, 29*(3), 351-367.
Greenwald, A. G., McGhee, D. E. ve Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The implicit association test. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(6), 1464-1480.
Kang, M., Choi, H. ve Park, S. (2007). Construction and validation of a social presence scale for measuring online learners' involvement. Montgomerie, C., Seale, J. (Editörler), *Proceedings of World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications*. Chesapeake, VA: AACE.
Kuşdil, M. E. , Tosun, L. P. , Öztürk, A., Alparslan, K., Özdemir, G., Çavuşoğlu, M., Karlıdağ, S., Kablanoğlu, A. ve Polat, D. (2022). Lise son sınıf öğrencilerinin COVID-19 salgınından korunma tedbirlerine verdikleri destek, riskli davranışları ve yaşçılık eğilimleri. *Milli Eğitim, 51*(234), 1709-32.
Lo Monoco, G., Piermattéo, A., Rateau, P. ve Tavani, J. L. (2016). Methods for studying the structure of social representations: A critical review and agenda for future research. *Journal for the Theory of Social Behaviour, 47*(3), 306-331.

İletişim: mekusdil@uludag.edu.tr